

Stećci

Na području današnje Bosne i Hercegovine i dijelovima okolnih država Hrvatske, Crne Gore i Srbije u prapovijesti bio je organiziran zgoščanski park. Nakon izgradnje dvije piramide kod današnjih Visokog i Zgošće i turisti su nahrupili.

Danas je na tom području više parkova.

U kratkom prapovijesnom vremenu, kad je bilo toplije, i kad se često tražio dašak svježine, izgradnja piramida bila je moda, turistička atrakcija. U zgoščanskom parku turisti su mogli s vidikovaca gledati piramide, slušati njihovu svirku, po stazama i odmorištima razgledati popratne kamene izložke.

Prikazi na površinama stećaka pričaju o parku kao izletničkoj destinaciji: o piramidama; folklornim predstavama; uzgoju jelena i organiziranom lovu.

Stećci Radimlja

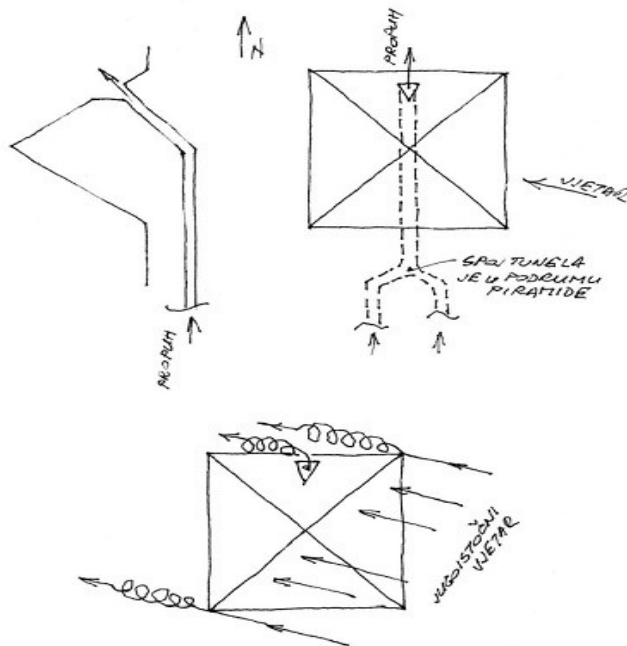

Razumijevanje stećaka nije moguće bez razumijevanja piramida i života ogromnog parka, barem 50 tisuća kvadratnih kilometara.

Ono što većina naziva piramidom je ustvari megalitska instalacija za hlađenje jugoistočnog vjeta, s ugrađenim vjetrenim sviralama. U njenom podzemlju su dva tunela iz kojih hladni na sviralama muzicira i nakon izlaza hladi vjetar.

Bridovi, nad tom dijagonalom koja pokušava biti vjetru frontalna, proizvode vjetrene kovitlace, pri čemu je najveća gužva tih kovitlaca nad sjevernom plohom, nad kojom je, zbog toga, postavljen zajednički izlaz oba tunela, sapnica.

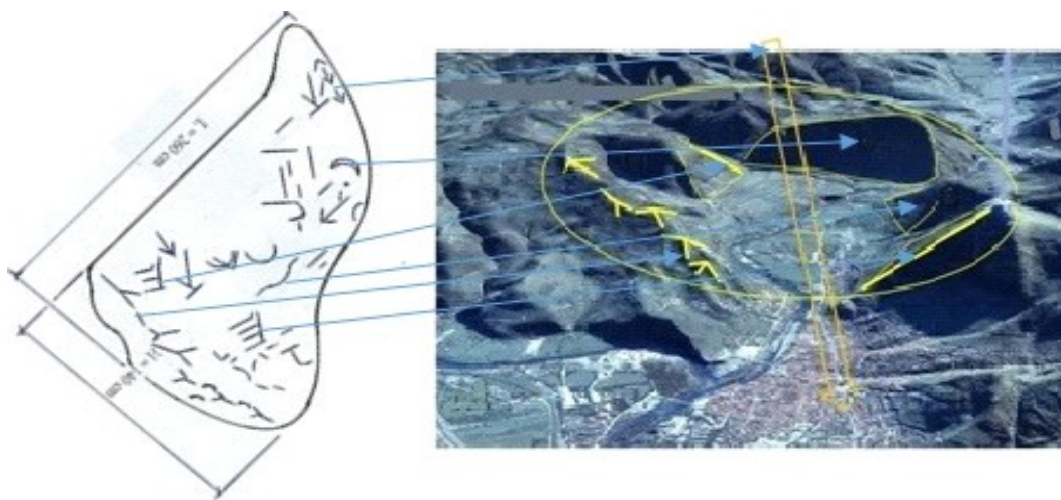
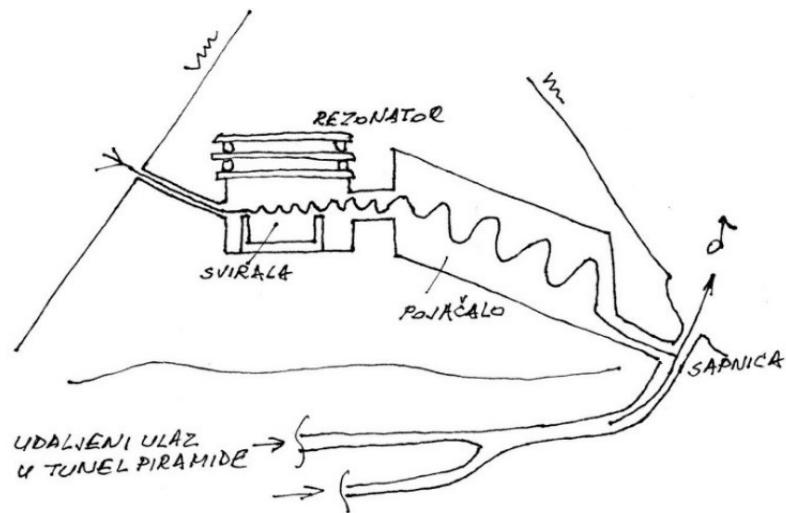
To je bazični model piramide, piramida na ravnom terenu. Turističku zanimljivost postizali su različitom svirkom, teksturom i bojama.

Razlika atmosferskih tlakova nad zaklonjenim udaljenim ulazima u tunele i turbulentnih zbivanja nad sapnicom, višeg i nižeg, proizvodi propuh. Hladni propuh i topli vjetar vrlo su različiti materijali.

Na sjeveroistočnom bridu, u turbulentnom ozračju piramida melje propuh i vjetar u ugodan proizvod.

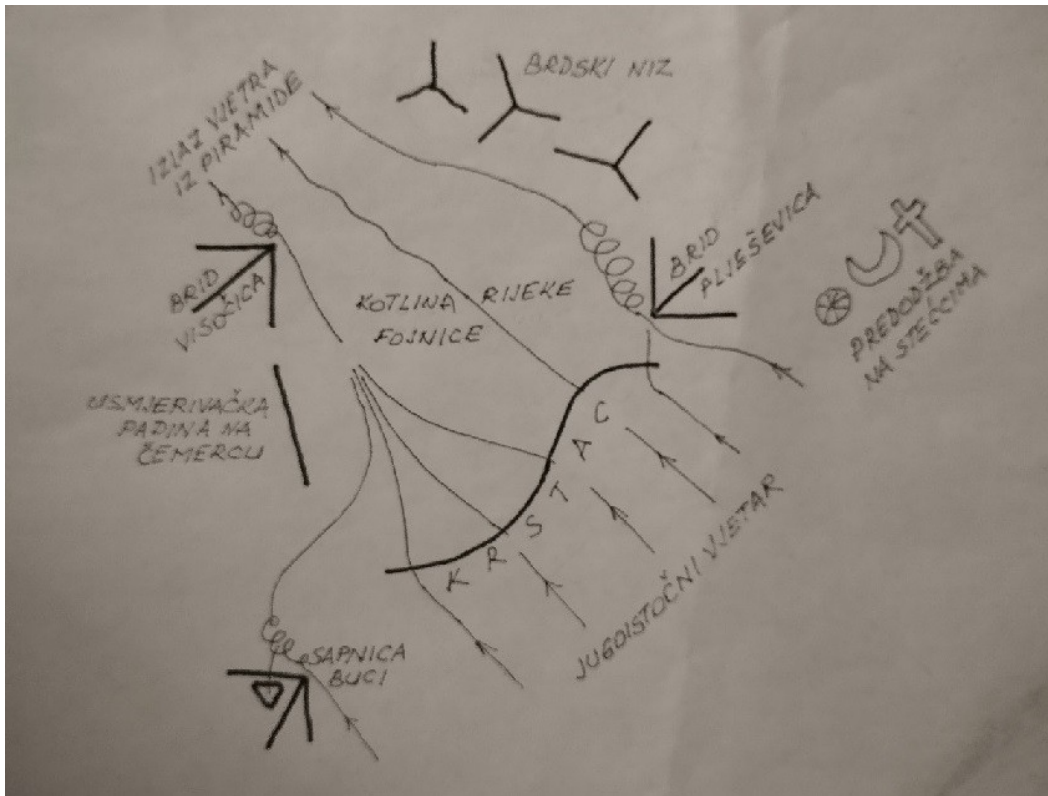
Propuh na svirali muzicira u skladu s vjetrom. Osim neophodne zabave zvuci svirale imaju i kontrolnu ulogu. Začepljenje jednog od tunela proizvesti će urlikanje svirale.

Piramide u zgoščanskom parku su po funkciji jednake modularnoj, no u konstrukciji originalne. Po tome su bile svjetski prepoznate. Visočka, da je usprkos izvedbi prava piramida, imala je potvrdu na artefaktima K-1 i K-2, stećcima, stupu kod Olova i fana u Meksiku, a ošaničkoj je bio dovoljan ankh.

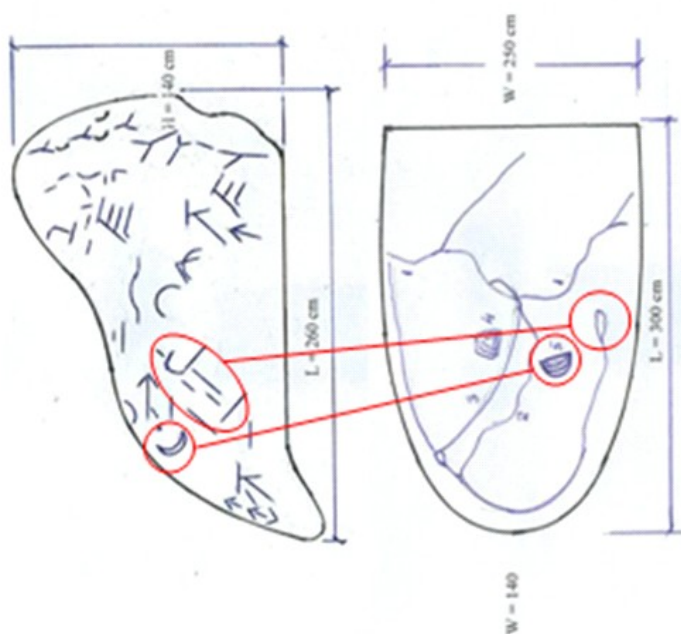
Piramide zgoščanskog parka nemaju tijelo u kojem se sve zbiva, otvorene su.

Dijelovi visočke piramide ugrađeni su u zid kotline rijeke Fojnice. Bridovi su joj dijametralno sučeljeni i udaljeni. Os piramide, na pravcu jugoistočnog vjetra, gotovo polovi kotlinu. Dio piramide je i onaj netaknut brdski lanac na sjeveroistoku. Padine obrađenog Krstaca usmjeravaju kotlinom strujanje jugoistočnog vjetra. Sapnica, krajnja točka dvaju tunela probijenih kroz uglavnom aluvij, da ne kvari aerodinamiku kotline, izgrađena je izvan nje. I jednako kao kod osnovnog modela, propuhom podzemlja hrani samo jedan brid piramide.

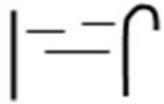

Predodžba zračnih strujanja za puhanja jugoistočnog vjetra područjem piramide.

Na ulazu u jedan od podzemnih tunela uprava parka je po završetku gradnje piramide organizirala zakopavanje kamenih "cedulja", danas imenovanih: K-1, K-2 i K-3. Cedulje opisuju, cirkulaciju zraka područjem piramide, podzemne tunele i njezin smještaj unutar parka.

Razmak između, u nišama tunela zakopanih ploča, je 30 metara, što je razmak dvaju nivoa opisanih na pločama. Nivo podzemnih tunela opisan na K-2 je, kako stoje stvari, na 18 metara ispod tla, tada je na 12 metara nad tlom, na K-1, opisano strujanje zraka. To bi odgovaralo visini prosječne krošnje. Praktično.

Sapnica je zajednički završetak nad tlom, dva podzemna tunela. Sadrži sviralu. Propuh u tunelima izazvan vjetrom muzicirat će na svirali, prevažnoj za turistički posao, a ujedno je i kontrola ispravnosti tunela.

Za turističku uporabu zvuci svirale moraju grmjati. Moraju proći neki akustični prostor. U "Keopsove" piramide to je tvrda dvorana. Akustični prostor piramide kod Visokog je također njezino srce, uređena kotlina rijeke Fojnice. Zato sapnica sa sviralom visočke piramide nije prikazana na lokaciji Buci, tamo gdje fizički jest, već usred piramide / kotline kako to stoji na K-1 i K-2. Prikazana je blizu točke na K-1, ili vidikovca na Visočici, najimpresivnijem mjestu za turiste. Glazba vjetra orila se akustičnom kotlinom.

Ogromno, grupno uho, prislonjeno na fojničku kotlinu, u priči o piramidi prikazanoj na meksičkom muzejskom izložku, to potvrđuje. To je priča o prapovijesnom turizmu u globalnom svijetu.

Priča o izložku je u članku "Piramide i drugo", na mrežnim stranicama **Megaliti i hlađenje vjetra** (<https://idejamegalita.wordpress.com/>).

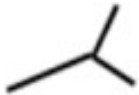

Na K-2, desnoj, reljefnoj (valovitoj) ploči, iscrtana su korita Fojnice i Bosne, a pravilnom crtom, trase dva podzemna tunela. Spojeni su. Ulazi tunela gotovo su neprimjetni, skriveni u zavjetrini. Njihov zajednički izlaz nad tlom, sapnica, prikazan je kao ovalan otvor "nategnut" jugoistočnim vjetrom. Za potrebe priče na artefaktima K-1 i K-2 vrat je sapnice produžen kako bi sapnica sa sviralom dospjela u akustični prostor piramide/kotline.

Kotlinu rijeke Fojnice s rubno integriranim dijelovima piramide konstruktori su pretvorili u ogroman akustični ambijent.

Zbog utjecaja zvučnih vibracija, urušavanja, vezivo elementa zidanih dijelova, bridova piramide je elastično.

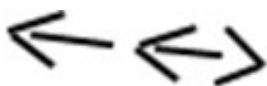
Zanimljivi su nazivi toponima: objekt s prapovijesnom bučnom sapnicom danas se zove Buci, a brdo uređeno da usmjerava strujanje vjetra, Krstac.

Vrh brda. Lanac Y-a, brdovita je barijera, usmjerava struju osvježenog vjetra k izlazu iz kotline. Funkcionalni je dio piramide.

Na K-1 dva su slična simbola. Simbol predstavlja vrtloženje vjetra na kosom bridu piramidalnog objekta. Brid i vodoravni vrtlozi prikazani su kao projekcija na vertikalnu ravninu, tako da vrtlozi izgledaju kao vodoravne crte. Donja nezavisna slomljena vodoravna crta na oba simbola je prikaz dotoka na bridove friškog, težeg, pa stoga nižeg sloja zraka.

Definicija vjetra: promjenljive je jačine (dvije usporedne strelice), s područja višeg tlaka (odnosni znak V). Definicija je crticom povezana za strelicu K, za oznaku jugoistočnog vjetra, kao što je cedulja s imenom vlasnika zavezana za ručku njegova kofera.

Jugoistočni vjetar određen kardinalnim zemljopisnim pravcima.

Prodor propuha dolinom Fojnice.

Prodor propuha klancem između Krstaca i Plješevice.

Vrtlozi zraka i simbol za niži tlak, prikaz označava područje niskog tlaka.

Konkavni lik je Krstac sa svojim za jugoistočni vjetar upravljачkim padinama. Zbog pojednostavnjenja prikazana je najveća.

Točka je vidikovac na najvišoj točki piramide, na vrhu Visočice, na mjestu uživanja u glazbi piramide. Crte pokazuju daljnji tok priče.

Kriva crta označava smjer pritiska zračnih struja na brdovitu barijeru.

Otvoreni omega simbolizira usmjeravanje turbulentnog propuha iz klanca Fojnice pritiskanjem vjetra s Krstaca o usmjerivačku padinu Čemerca prema bridu na Visočici.

Fotografija napravljena programom Google Earth.

Na završetku blage kosine nedaleko Ošanića, na dvjestotinjak metara nadmorske visine je još jedna originalna piramida. Lokalitet danas nosi brzinski naziv "ostaci ilirskog grada Daorsona".

Preživjela polovica megalitskog zida s vidikovcima i temelji ugostiteljskih objekata, prikazani su jasno na crtežu Đure Baslera u članku "Gradina na Ošanićima kod Stoca"
(<https://www.fmks.gov.ba/download/zzs/1956/5-1956.pdf>).

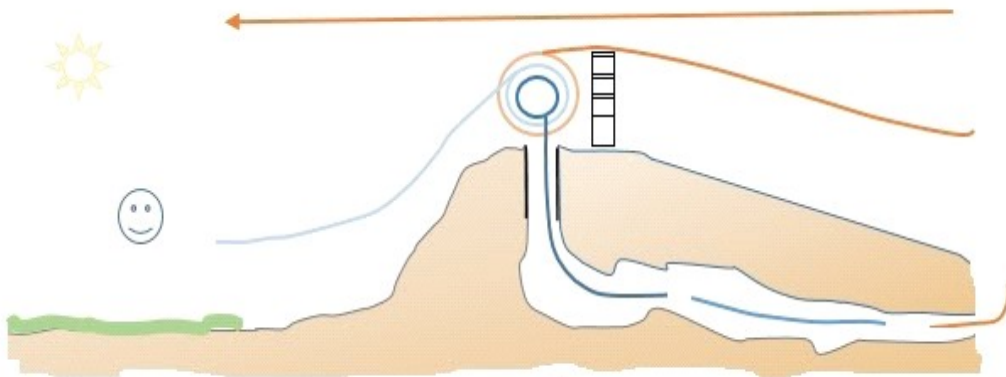
Preciznom crtežu dodao sam pravac i smjera vjetra prema kojem je megalitski zid - brid frontalan.

Ostaci megalitskog zida

Zid, brid, izgrađen je na kraju kosine na mjestu ubrzanog strujanja vjetra. Vrtlozi vjetra na zidu proizvodili su propuh zvuk iz cijevi spojene sa špiljom. Nakon brida ohlađena fronta vjetra spušta se nad dolinom.

Na crtežu Đ. Baslera na prilazu piramidi vidi se i preostali dio cik cak zidića. Zidić upozorava izletnike da se s pažnjom kreću po dozvoljenim mjestima i da ne bacaju otpad u sapnicu. Znak upozorenja nalik je današnjima.

U jednom trenutku rezonantan zvuk u podzemlju uzrokovan sviralom sapnice, urušio je tlo s polovicom megalitskog zida - brida ošaničke piramide niz dvjestotinjak metara duboku strminu. Katastrofu poznate piramide svijet je pamtio. Nakon katastrofe sapnicu su temeljito zatrpali.

Stećci su utjelovljen propuh podzemlja u oblike gradbenih elemenata piramide. Priče na njima su reljefne, urezivanje u stećak propuha nije smisljeno.

Sedamdeset tisuća kamenih izložaka, stećaka, postavljeno je uz izletničke staze i na odmorištima, u bližoj i daljnjoj okolini gradilišta piramida.

Na njihovim istočnim čelima uvijek je priča o piramidi, valjda zato što piramida radi s istočnim vjetrom. Predstave na drugim plohama odnose se velikim dijelom na ponudu parka.

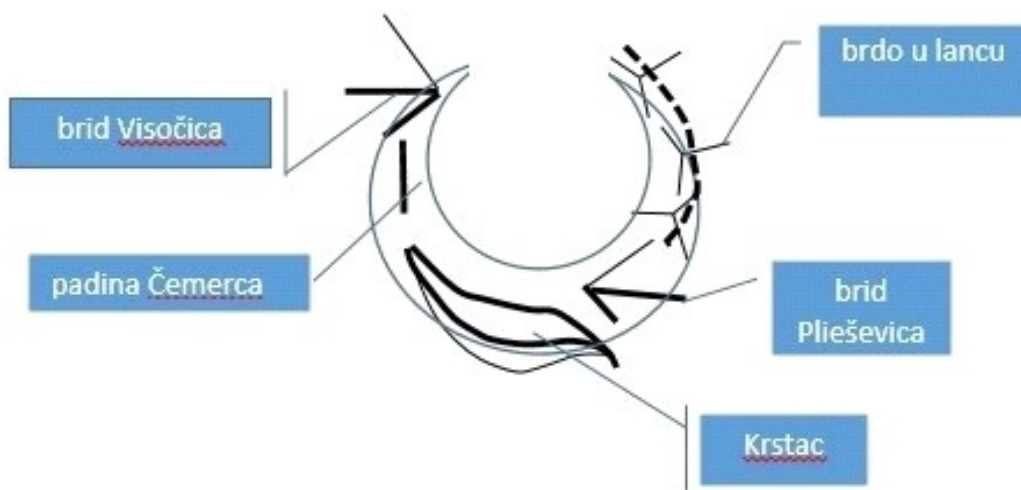

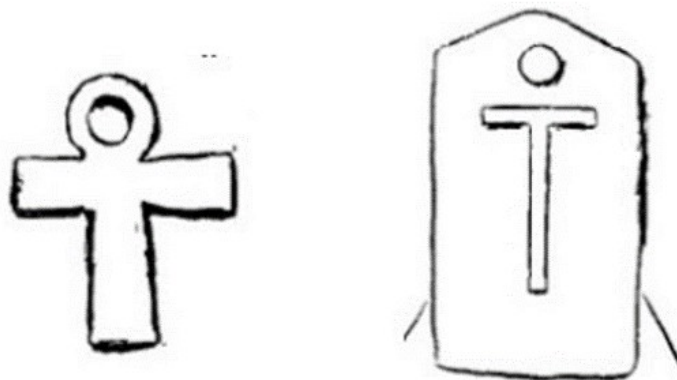
Crtež reljefa (iz knjige Marian Wenzel Ukrasni motivi na stećcima).

Turbulentno miješanje vjetra i propuha s udaljene sapnice na bridovima mjesečaste piramide proizvodi cvjetić, blaženstvo.

Mjesečasti objekt, na stećku u Baljvinama na fotografiji Toše Dabca, predstavlja kotlinu rijeke Fojnice s rubno raspoređenim objektima piramide. Rozeta, izvor podzemnog propuha, udaljeni je dio piramide. Mjesečast objekt i rozeta su na stećcima simbol visočke piramide.

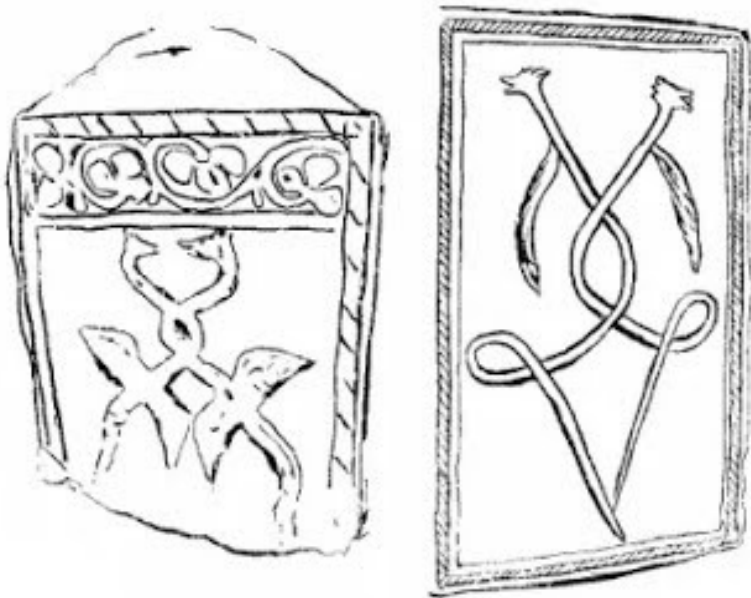

Nedaleka piramida Ošanići na stećcima je opisana pravcem vjetra, frontalnim bridom i sapnicom. I doslovno je takva.

Upletena vrpca od friškog „podrumskog“ zraka i toplog vjetra, pletena na bridovima piramide, predstavlja rashlađenu frontu vjetra, proizvod piramide. Vrpca je čest prizor na stećcima.

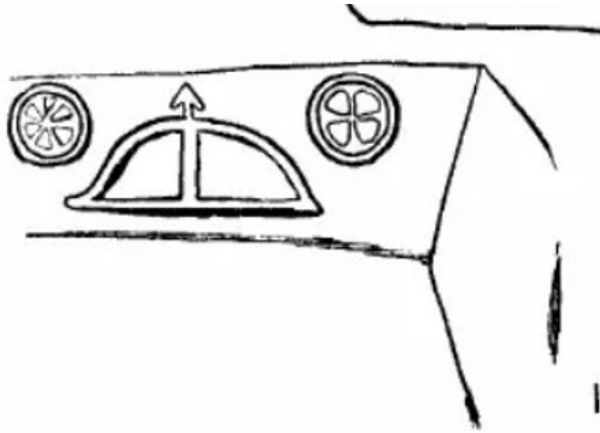

Na stećcima Hutova i Opuzena prikaz je propuha u vijugavim tunelima piramide pomoću zmijolikih (hladnokrvnih) bića. Njihovi ekstremiteti ne služe letenju, već opiranju stijenkama tunela. Hladni zrak živi u tunelu.

Stećak, Kalinovik, žena, dlanom na uhu, sluša zviždanje zmijolikog bića u tunelu.

Strujanje propuha uz hrapavu stijenku tunela sporije je od onog uz os. Plastičnu predodžbu toga daje rozeta - radijalno iscrtana kalota.

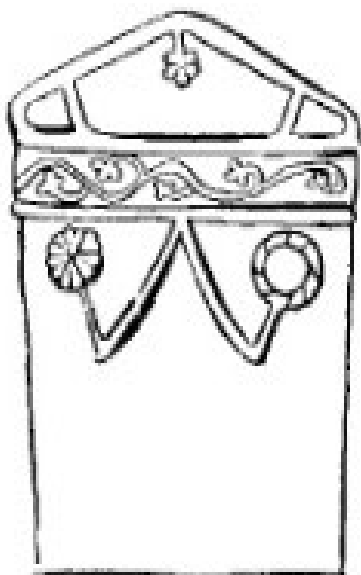
Na crtežu iznad, na rozetama, osim opisane promjene brzine strujanja, gustoćom "prečki" prikazana je količina propuha pri strelovitim promjenama vjetra.

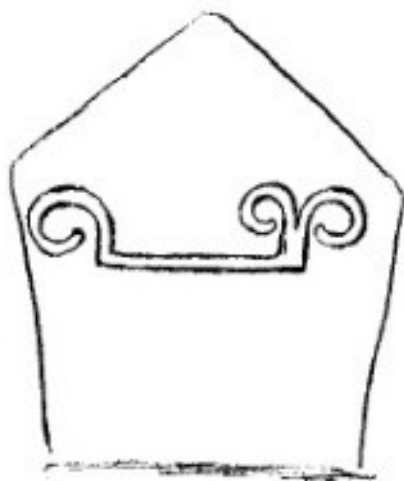
Na ploči je prikaz niza brzih promjena količine propuha u dva tunela piramide. Tuneli su prikazani kao koncentrični jer rade u sinergiji, spojeni na sapnici, na zajedničkom izlazu.

Rozeta, predodžba snopa propuha je koji put prikazana unutar vjenčića, poroznog za vlagu podzemnog tunela.

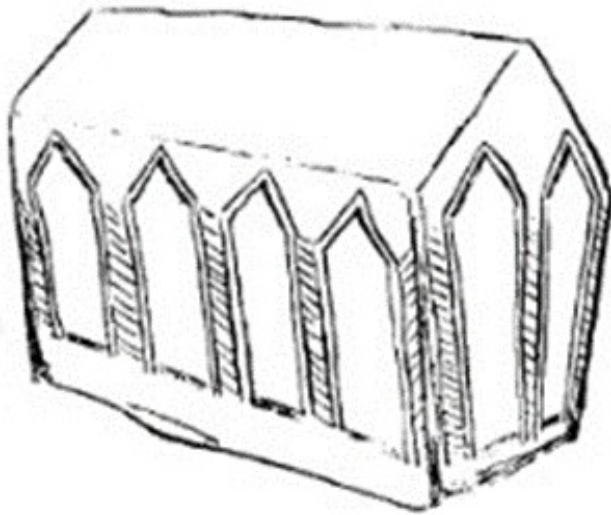
Da bi se propuh hladio, tunelske cijevi moraju biti porozne i stalno vlažne. Jedino se tako ulazni topli zrak mogao hladiti. Vjenčić ocrtava poroznu stijenku tunela.

Na pročelju stećka prikazani su podzemni tuneli povezani s površinom, jednim mjestom, sapnicom i dvije bitne stari, njihova porozna građa i u njima propuh.

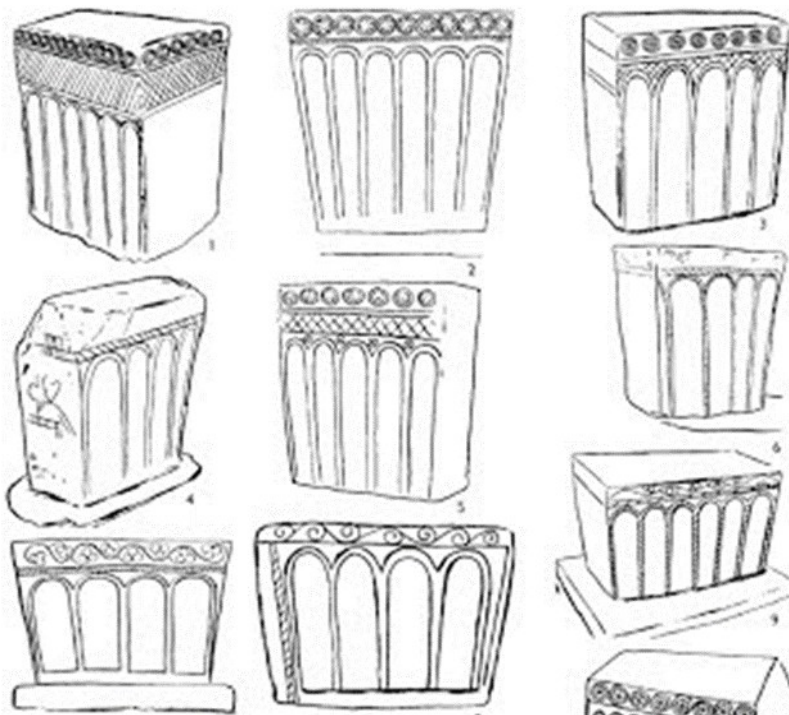
Ulazi u dva tunela i zajednički izlaz. Trase tunela prikazane su u istoj ravnini.

Autor prikaza ogromnih otvora na stećku sljemenjaku, evidentno priča o propuhu zgrade.

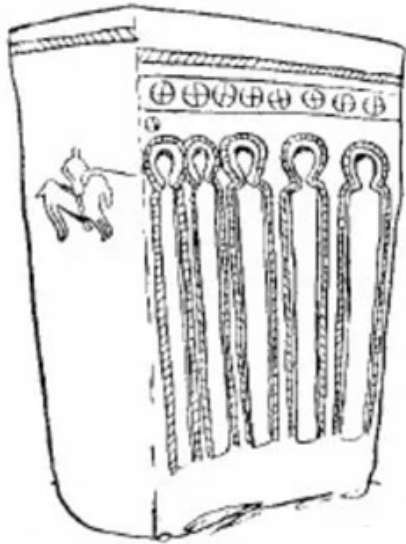
Česti su stećci s prikazom mnoštva monumentalnih niša, i samo to. Na njihovim dovratcima česti je prikaz vrtloženja propuha - upletena traka. U toplijim danima, čak i kad vjetra gotovo nema, šetači mogu osjetiti friški vonj podrumskih prostora, i šum.

Kuća je po propuhom i njegovim hukanjem metafora za piramidu.

Iz knjige Marian Wenzel Ukrasni motivi na stećcima u dijelu Arhitektonski motivi.

Dok šećem ulicom pored dugačke zgrade, na prolazu za park, zatekne me mirisni propuh vegetacije, šum razigrane odjeće. Lijepi osjećaj. Čovjekolike niše na stećku gore, o tome govore.

U prastarom Egiptu piramida je na nekim slikarijama bila poistovjećena s haljom na čovjeku koju je vjetar formirao u piramida. Udahnuo joj je život. Na glavi tog čovjeka je nemes, poveznica s turistički uniformiranim djelatnicima parka.

U vezi kuće kao pandana piramidi zanimljiv je stećak iz Donjih Britvica.

Križ iz Donje Britvice je kućni stećak visok kao lončanica.

Općenito, križ na stećcima i stećci oblikom križa simbolična su predstava miješanja struje vjetra s propuhom na frontalnom bridu. U ovom slučaju to je miješanje vjetra sa zrakom iz vrta na kućnim stvarima.

Na prednjoj plohi križa živopisno je dvorište, hladovita stabla, dvije gređice (dva romba), guska, na fasadi prozor s odškrinutim oberlihtom kroz koji vjetar uvlači friški, dvorišni zrak, stvara propuh unutar kuće. Zanimljivo je predočen hlad ispod stabala. Do prozora su ulazna i vrata podrumskog spremišta.

Priča na poledini križa govori o strujanju zraka unutar kuće. U predvorje dopire svjetlo s uličnih prozora na katu. Rozeta u predvorju, općenito izvoru zraka, ovdje dvorišnog s unutarnje strane oberlihta. Propuh se vrtloži po kućnim stvarima, pjeva poput ptičice i struji prema odškrinutim oberlihtima uličnih prozora i otvora na krovu, prema vjetrovitoj vanjštini. Prsten, prazna rozeta kaže da prostor krova može biti i zatvoren.

Crtice na krovnom prozoru kao i na oberlihtima su mjesta kroz koja zrak kontrolirano struji.

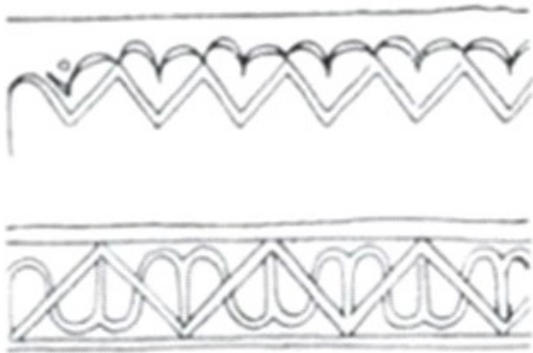

Predstava zračnih vrtloga česta je na čelima stećaka.

Dva različita materijala, vjetar i podzemni zrak se pri zajedničkom letu slabo mješaju, temperaturno izjednačavaju. Postoje kao snop hladnog zraka kojeg vuče vjetar. Ujednačavanje njihovih temperatura događa se u vrtlozima nastalim na bridovima piramide (križ to opisuje). Ti različiti

materijali predstavljani su na stećcima spojenim, suprotno zavijenim viticama (Vitko kao primjer).

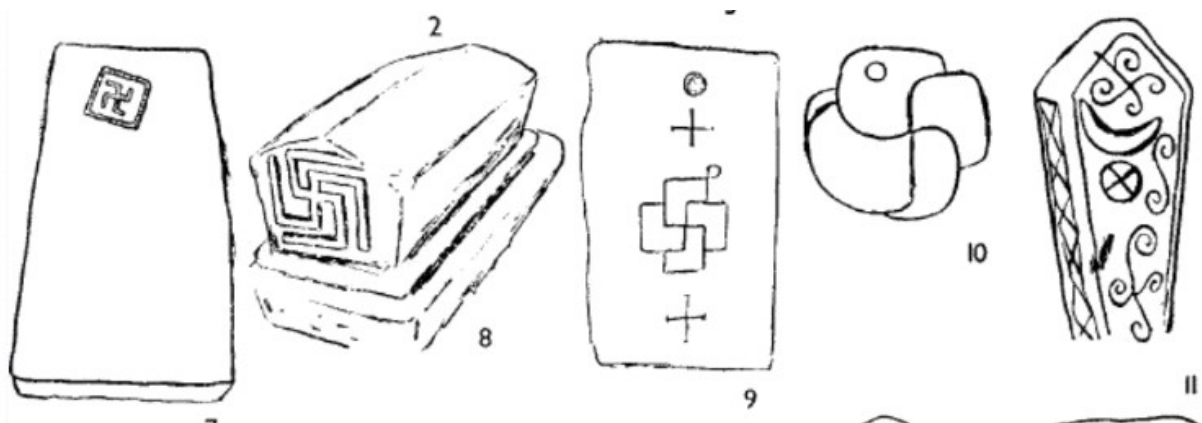
Prikazi na crtežima dolje su iz knjige "Srednjovjekovni nadgrobnici Bosne i Hercegovine", Alojza Benca.

Na bordurama pločastih stećaka prikazivani su nizovi ponavljajućih fluidnih i oštih likova u međusobnom odnosu. Fluidni niz predstavlja putujuće vrtloge tople i hladne zračne mase, a oštri mjesta gdje vrtlozi nastaju.

Bordure poput opisanih redovite su na uradcima čipkarica iz Paga.

Opis grebanja o brid i spajanja dvaju komponenata, hladne i tople, prikazan je i svastikom.

U vezi povezanosti svastike i piramide zanimljiv je prikaz na prapovijesnom suveniru iz Crespijeve kolekcije (Južna Amerika, Ekvador):

Piramida je prema svim prikazanim elementima suprotstavljena vrelini dana. Puše otrovno vrući vjetar. Uz tuljenje, kroz dva tunela slična vlažnoj surli slona vjetar siše zrak, svjež kao lisnata biljka. Grebanjem o brid piramide mačka pokušava povezati biljku - hladni zrak, s otrovnim vjetrom - zmijom.

Grebanje, vrtloženje dviju komponenti, vjetra i propuha pretvara se u rashlađenu putujuću frontu, vijugavu zmiju koja sad pred sobom gura friške darove piramide.

Simbolika svastike identična je grebanju mačke o brid u svrhu homogenizacije tople i hladne struje zraka.

Fotografija sljemenjaka preuzeta iz knjige Alojza Benca "Stećci".

Uživanje na propuhu iz podzemlja, asocira na kultnu scenu u filmu "Žena u crvenom" s predivnom Kelly LeBrock.

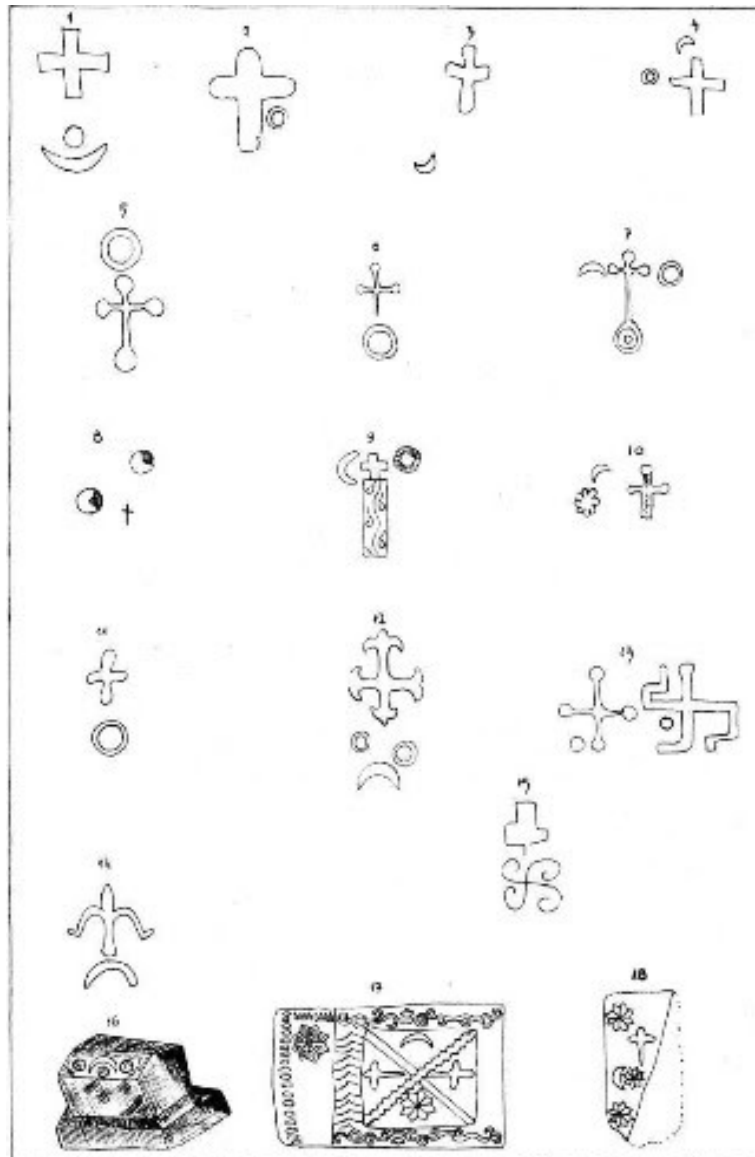
Reljefi s križem česti su. Križ predstavlja pravac kretanja vjetra sa snopom tunelskog zraka i frontalni vjetreni slap. Križ opisuje princip piramide.

Uz križ, kao princip rada, na stećcima je obično i identifikacija piramide. Kod visočke je to mjesecast objekt i rozeta.

Na prikazu je: znak visočke piramide - mjesecast raspored njezinih objekata i sapnica; križ - gibanje propuha i vjetra preko bridova zbog ujednačavanja temperatura; dvije hladne zmijske - propuh dvaju vijugavih tunela; cvijet - lijepi rezultat funkcioniranja prikazanog.

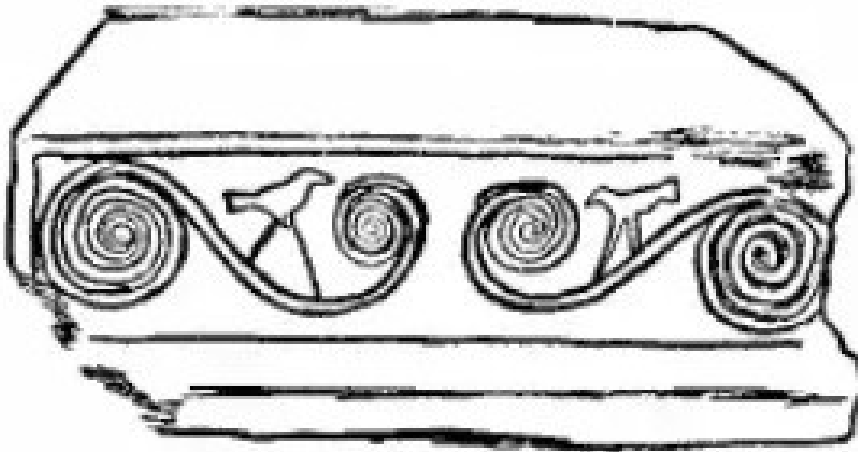
Donji crteži su iz knjige Drage Vidovića "Simbolične predstave na stećcima":

Završetak tunela piramide, sapnica, izvor je friškog zraka, ali i zvukova.

Stećak iz Rogatice prikazuje kovitlace na dva sučeljena brida piramide i pticu kao zvučnu kulisu nad izvorom podzemnog zraka.

Raspjevani zračni kovitlaci.

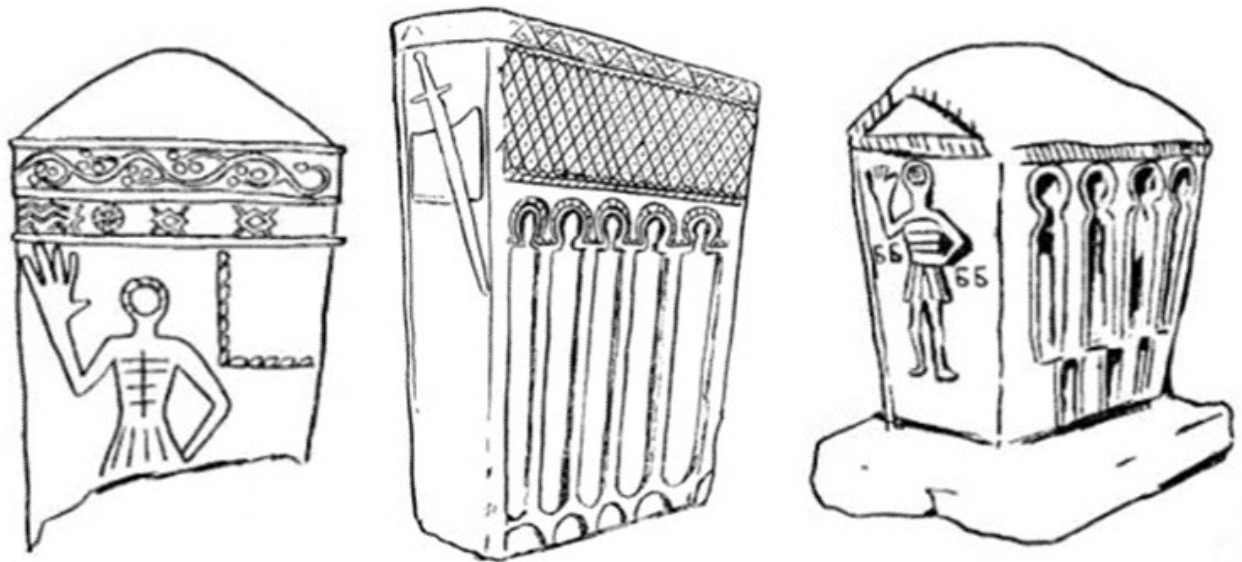

Sljemenjak iz Radimlja, u zabatu je naznačena tema reljefa, propuh u tunelima.

U vjetrenim trenutcima lijepo je slušati glazbu piramide, ali i paziti na bitnu promjenu tonova, na protočnost tunelskih cijevi. U slučaju začepjenja jedne povećat će se brzina strujanja zraka u ispravnoj i time aktivnost svirale u sapnici. Sapnica je na stećku prikazana kao prsten između uha i zakriljene šake kao pojačala.

U slučaju određene zvučne aktivnosti sapnice, slušač u halji s uzorkom gradbenih elemenata piramide - djelatnik parka, izvijestit će strjelovito nadležnu službu.

Na prvom crtežu djelatnik parka uz pomoć dlana i "glave u sapnici" pokušava otkriti stanje u tunelima piramide. Niz ikona iznad pojašnjava lokaciju i njegov zadatak: sluša zvučanje (snop valovitih linija) visoke piramide (mjesečast objekt obgrlio je sapnicu) iz dva podzemna tunela (prikaz poprečnih presjeka tunela u okolnoj vlazi). Red iznad, zelenilo otkriva park.

Na stećku u sredini brojne antropomorfne arkade i pod njima podrumski otvori. Aluzija je na piramidu i mnogobrojne slušaoce. I na trećem je stećku isti sadržaj.

Crteži su iz knjige "Ukrasni motivi na stećcima" Marian Wenzel.

Kontrole nikad dosta, uho je u tunelu, ženski svijet čuje bolje.

"Srednjovjekvni vitez" lapidarija HAZU - Kopija stećka koji oblikom govori o principu instalacije, a reljefom o radu djelatnika parka.

Crtež stećka iz knjige Marian Wenzel - Konj pase dok na njemu djelatnik parka uz pomoć dlana osluškuje zvukove sapnice, pretvorio se u uho. Školjka uha, sapnica, podignuti dlan u visini uha, i brzi konj.

Konjanik glavom u sapnici (osim slušanja i procjenjuje) osluškuje propuh iz sapnice. Njegova je obaveza da ažurno (konj, luk i strijela) izvještava upravu parka.

Primjeri iz Ekvadora i Konavala

Slušanje muziciranja vjetra na moćnim sviralama piramide je poseban doživljaj, no lijevi prikaz pokazuje koliko je neugodan zvuk kad je jedan od dva tunela u kvaru. To je poput urlikanja slona. Potrebno je rukama začepiti uši i primiti se lopate, otklanjanja kvara. Nakon vraćanja funkcije tunelskog prostora, zabava i smijeh. Muziciranje propuha na sapnici prikazano je lisnatom biljkom (to podsjeća na zapis na tonskoj traci). Funkcija piramide je vraćena - rashlađeni vjetar na bridovima u korist ratarskih površina.

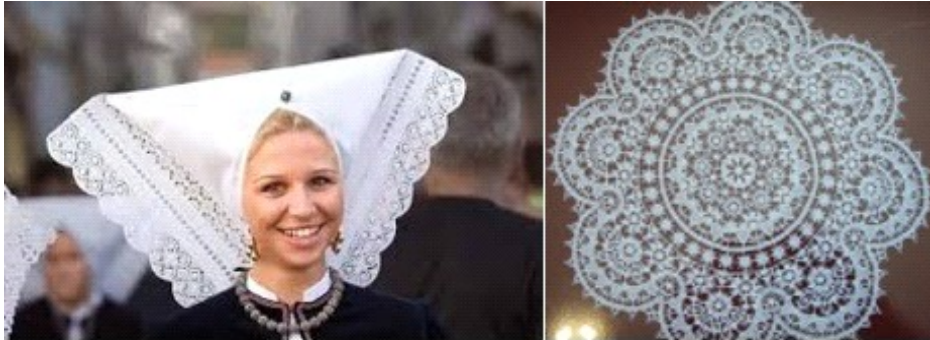
Prizor na reljefu sljemenjaka iz Konavala kao da je pretočen u ples folklorne skupine iz Paga "Tanac po starinski".

Usredotočena ženska osoba s maramom složenom u "pojačala" za uha, kontrolira zvuke propuha (hladnog reptila) s visočke piramide (logo je iznad) i pokušava otkriti što u toj raspjevanoj menažeriji parka nedostaje. Povezana je s glasnikom, brzim, kao ptica, konjanikom, dostavljačem vijesti.

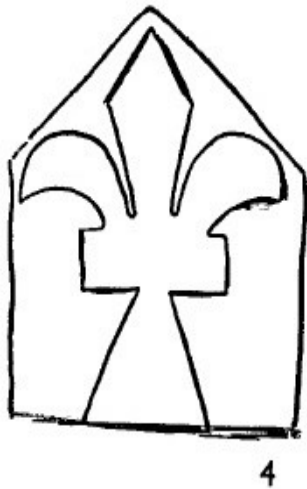
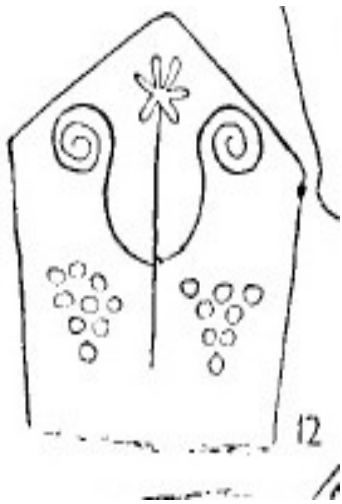
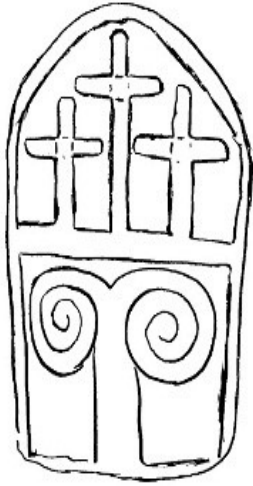
Fotografiju sam uz dozvolu Josipa Portade posudio iz njegove knjige "Paški karnevali".

Rupci plesačica zavezani su tako da nad ušima tvore tuljce, rub rubaca ukrašen je čipkanim uzorkom koji bi se dao usporediti s bordurama stećaka. Plesačice usmjeravanjima glave traže izvor zvuka, mišnjice (diple s mijehom). Muški dio para je podrška.

Čipke Paga su nalik kamenom prikazu na stećku, zgoščanskom spomeniku.

Crteži stećaka iz knjige "Predstave na stećcima" Drage Vidovića.

Problem piramide kod Visokog je što njezini bridovi, prilagođeni konfiguraciji kotline, nisu zrcalno simetrični, i što prodori zraka dolinom Fojnice i klancem uz Plješevicu nisu po snazi jednaki. Nema simetrije. Gibanje zračnih struja kroz kotlinu bez izgrađenih dodataka bilo bi kaotično. Vjetar bi tu zračnu gužvu preletio.

Da bi usmjerili zračna strujanja kotlinom prapovijesni konstruktori su uredili padine Krstaca. Svrha padina je da dvama prodorima i vjetru omoguće približnu brzinu pri izlazu iz kotline. Srednji upravljački mora biti nešto brži. Da nije tako strujanje iz kotline ne bi zadržalo jugoistočni pravac vjetra.

Na stećcima gore je potreba za jednakom brzinom strujanja triju zračnih komponenti kroz kotlinu / piramidu pretočena u jednostavnu simboliku.

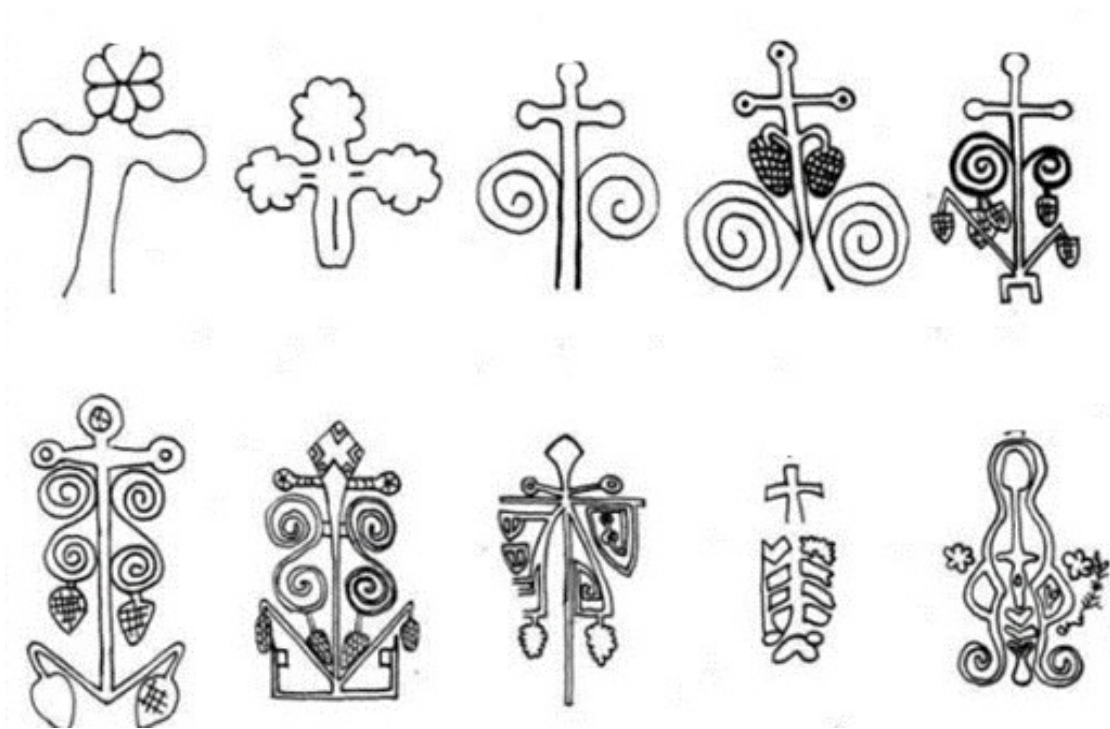
Grožđe je simbol osvježenja, ovdje hlađenja vjetra propuhom podzemlja u vrtlozima bridova.

U zadnjem crtežu je naznaka da skockana prepreka (priređeno brdo Krstac) usmjerava zračna strujanja.

Crtež reljefa iz knjige *Marien Wenzel, Neklasificirani motivi*

U zaglavlju je logo Visočke piramide. Slijedi stilizacija priče poznate s artefakta K-1 - propuh i vjetar kotlinom/piramidom usmjeravan Krstacem prema bridu Visočice i bridu Plješevice, i izravno, s naglašenim zadatkom da se to odvija usklađeno, ovdje predočeno u paralelnim pravcima k žitnici u dolinu rijeke Bosne.

Crteži reljefa su iz članka Drage Vidovića "Simbolične predstave na stećcima".

Na crtežima i fotografiji sljemenjaka "Vitka" priča je o Visočkoj piramidi. Prikazan je put vjetra od dotoka tunelskog zraka, osvježavanja tim zrakom prilikom zajedničkog vrtloženja na bridovima, do stvaranja rashlađene fronte nad ratarskim površinama.

Od dna prikaza prema gore redom su dva međusobno spojena tunela, zaklonjenih ulaza (ne vide se počeci), vijugavih trasa (koljeno) pravokutnih profila, spojenih sapnicom, ovdje u četvrtast U. Bridovi (vjetreni slapovi) u V.

Spoj vitica (vrtloga), veća od propuha iz sapnice (povezane sa "stupom") i lakša od vjetra, ohlađeni je zbroj. Grozdovi ukazuju na sudionike i mjesto rashlađivanja.

Rezultat priče je rashlađena vjetrena fronta (upletena vrpca) i njome natkriljena ratarska površina (izbrazdani oštar lik pod zabatom pod zabatom stećka).

Vitko pokazuje vjetar za koji je piramida kod Visokog napravljena. Gledano s vrha Krstaca, s točke koja dijeli konkavnu od konveksne padine, pa prema izlazu iz piramide, danas gradu Visokom, vidjet ćemo bridove piramide u V, iako bridovi nisu blizu.

Skockani Krstac kormilari zračnim strujanjima u piramidi. Jugoistočnim vjetrom uz pomoć vrtloga hrani bočna strujanja zraka sočnim voćem i vodi k izlazu piramide.

Fotografija stećka kod Rilića kraj Kupresa, BiH, Šefika Bešlagića u knjizi Drage Vidovića "Simboličke predstave na stećcima".

Crtež istog stećka Marian Wenzel.

Na stećku kod Rilića mogu se iščitati tri nastavka priče o visočkoj piramidi. Prvi je logo piramide. U drugom, da zrak u piramidi teče preko dva brida i između. Treći objašnjava njihov doprinos ukupnosti i međusobno djelovanje. Lijeva struja je najhladnija (najdeblji križ) jer je povezana sa sapnicom. Desna je mlaka jer je njezin izvor hlađenja vegetacija. Srednja se hladi kroz turbulentni dodir s bočnim. Međusobna izmjena topline prikazana je strelicama. Lijepo je primijetiti da su im brzine usklađivane Krstacem.

Kovitlanje struje zraka na bridovima, zamišljene, najjednostavnije piramide. Prikaz na stećku odgovara onome na obelisku kod Olova. Ovo pak znači, da su piramide u vremenu izgradnje visočke i ošaničke bile globalna stvar.

Stol je mjesto okupljanja obitelji.

I dok je obitelj odsutna na radovima piramide, robusni se ljubimac šepuri po stolu. Rekoh radovima na piramidi, jer je čelo stećaka sljemenjaka isključivo namijenjeno pričama o piramidi.

I drugačiji primjer. Mladi član obitelji ostao je doma na pomoć slabo pokretnom, sijedom, starijem ukućanu. Nudi mu osvježenje. Starac je štap prislonio uz stol. (Crteži su iz knjige Marian Wenzel "Ukrasni motivi na stećcima".)

Sl. 15a i b Ornamenti sa stećaka iz Radimlje (Klišei Zem. Muzeja u Sarajevu, iz radnje A. Benca Radimlja, sl. 26,27)

Na fotografijama su reljefi pročelja dva obližnja stećka, izložaka u parku. Reljefi su opis stanja tunela piramide. Opisana zbivanja u tunelskom prostoru omeđena su: podnicom; vertikalnim cik cak linijama kao uobičajenom zvučnom kulisom unutar tunela i aluvijalnom okolinom.

Ponovit ću: spoj dva tunela pred sapnicom važan je zbog sigurnosnog razloga. Spoj dozvoljava otkrivanje kvara, jer se prilikom začepjenja jednog tunela strujanje zraka u drugom jako poveća, a time i zvučanje sapnice. Šira okolina to može čuti i zna da tunelski prostor nije ispravan.

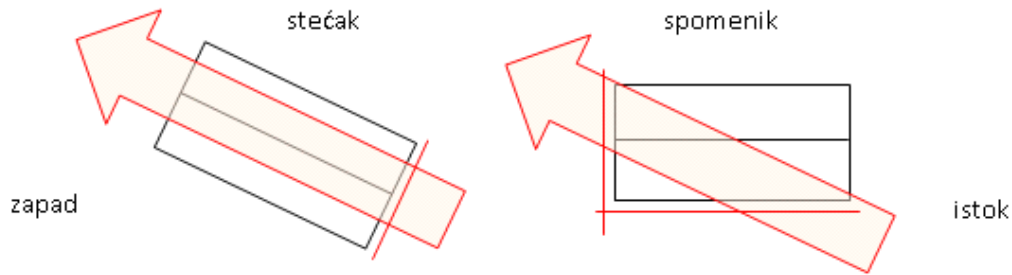
U priči lijevog stećka kaže se da je tema priče tuneli piramide. Tako priča počinje s rozetom koja označava propuh u tunnelima poroznih stijenki. Tunneli su ukršteni, misli se djeluju zajedno, a spojeni su sapnicom označenom sa O i da ih oba tunela jednako koriste -). Cik cak linije na krajevima prikaza predstavljaju uobičajeno ojkanje piramide. To je priča o ispravnim tunnelima.

Priča desnog počinje šoderom u jednom od dvaju tunela u vezi. To će na zajedničkom izlazu, na sapnici, proizvoditi visoke, neugodne zvukove. Na kraju prikaza dodane su još dvije vertikalne cik cak linije.

Fotografija gipsanog odljevka zgoščanskog stećka spomenika, gliptoteka HAZU.

Ako su priče na stećku tematski strukturirane, a on velik i finije izrade, i postavljen usred parka stećaka, tada se radi o spomeniku.

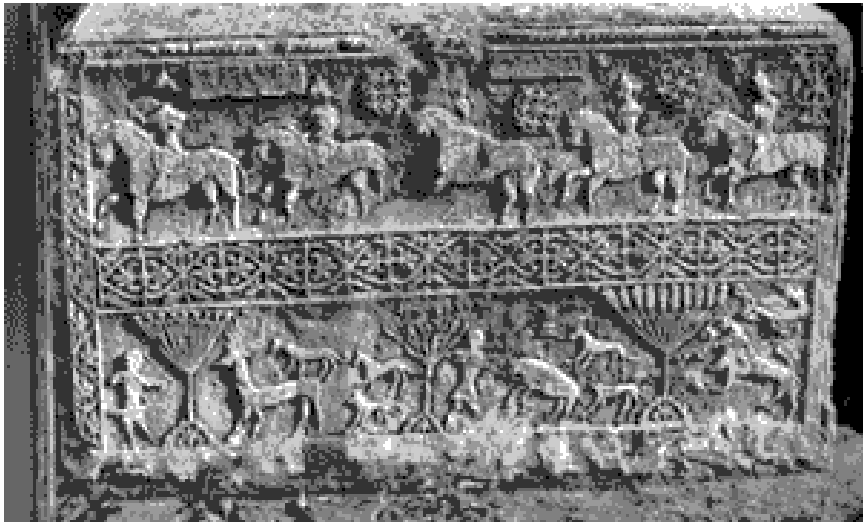

Orijentacijom stećka spomenika istok zapad, obavijesti svima, uobičajena simbolična priča o piramidi na jugoistočnim čelima, ovdje je premještena na južni bok i začelje. Na čelu i sjevernoj plohi prizori su važnih događanja za park.

Na fotografiji čela, priča je o gorštačkoj porodici došloj iz brdovite i šumovite okoline u administrativno središte parka. Došli su za poslom. Uredili su papire, dobili zajam, i unajmili konje za put.

Administracija pri takvim događanjima složena je kao ukrasna traka.

I druga su zbivanja u parku jednako protkana kontrolom, zakonima i propisima, pravokutnicima nad glavama redara. Lovočuvari brinu o lovištima, a turiste - lovce lovnici vode kroz lov.

Na južnoj plohi stećka spomenika, početak je priče o sinergiji tunela piramide. Sinergija je prikazana lukom nad gornjim od dva tunelska profila. Prikaz titraja propuha u njima (čipka) obavljen je u četiri uspravne sličice, s time da ona prva govori o njihovoj svježini (cvijeće u profilima). Na izazvan ritam propuha konjanika vjetra, odgovara konjanik piramide hladnim tunelima. Dobitnica je mirisna šuma.

Na začelju spomenika prikazano je titranje propuha u dva tunela u kratkim vremenskim odsječcima. Prikladno široj kompoziciji na stećku, parovi tunela ostvareni su u četiri vertikalne i dvije horizontalne varijante. Lukom nad jednim označen je njihov zajednički nastup na sapnici. Glazba sapnice, u friškom cvjetnom ozračju, zabilježena je biljnim trakama.

Prapovijesni više metarski stup usred parka, kod Olova, propagira modne dodatke koji bi trebali poboljšati njegovu turističku privlačnost.

Kugla na vrhu oznaka je za park, simbol kruženja vode u prirodi. Danas su uobičajene u fontanama, po ogradama, ili dovracima ulaza u kakvo uređeno dvorište, ili park. Uronjene u tekućicu osvježavaju okolinu.

Pod kuglom je idejna piramida, novotarija u osvježavanju okoline.

Desetine tisuća stećaka, modnih dodataka i uglavnom četvrtastih, ispunjava park. Scena na stranici stupa određuje stećak kao predmet

jednak kuljanju friškog zraka iz tla (između vitica izraslih iz tla i svježih kao grožđe), podređenije, iz tunelskog prostora piramide (rozeta iznad).

Prizor sa čudnovatim veprom ponavlja se na stranicama obeliska. Park je obilovao i veprovima i brlozima i zmijama.

Priča je ova. U tunelu vjetar rađa propuh (rozeta). Zbog hidrauličnog otpora u vijugavim i hrapavim tunelima piramide propuh (čudnovati vepar) se opire prolazu i izlazu (kratkim prednjim nogama i priljubljenim tijelom o stijenke brloga), i urla (svirala na kraju tunela).

Vjetar i rep metaforičkog bića isprepliću se na obližnjem kamenom bridu izmjenjujući toplinu.

Scena je igrokaz za vjetar, propuh i brid piramide.

Priča o odnosu uprave i izvođača radova u parku nasilno je završila.

Prije svečanog otvaranja visočke piramide, nezadovoljni bušači tunela su spomenički kameni zapis (artefakt K-1) deformirali postavljanjem u preplitku nišu tunela.

Nepredviđene korekcije pri trasiranju tunela zahtijevali su poslove koje je uprava parka, sudeći po deformaciji spomeničkog zapisa, izbjegavala plaćati.

Od više tisuća stećaka tek je desetina ukrašenih, a i dobar dio njih sličnih nije razmješten!

Prelomljen spomenik iz Donje Zgošće!

Oštećen stup kod Olova!

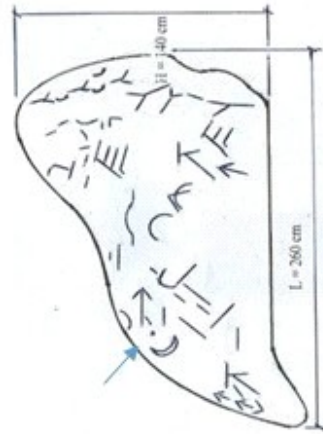

Na vidikovcu visočke piramide nedostaje kugla - simbol parka!

Visočka piramida, bez svirala, posljedično i tunela, vjerojatno onemogućenih zbog rušilačkog utjecaja vibracija unutar kotline, dobro funkcionira. Danas jugoistočni vjetar prolaskom kroz kotlinu Fojnice, kroz objekte prapovijesne piramide rashlađivan bujnim i vodenim krajobrazom, ugodno djeluje na izlazni prostor. To svakako rezultira većom naseljenošću tog prostora.

Pogled s vidikovca na Visočici u kotlinu rijeke Fojnice srednjovjekovnim je domorodcima govorio da su geometrijski, pravilni, objekti uz njezin rub povezani s vjetrom, a i njihov mjesečast raspored prikazan je na okolnim stećcima.

Na nedavno otkrivenom artefaktu graditelja piramide prikazana je pozicija vidikovca.

Amblem iz XIV stoljeća iz vremena jačanja bosanske države i vladara Kotromanića nastao iz potrebe prezentiranja drevne i originalne povijesti. Čuva se u samostanu Kraljeva Sutjeska, nedaleko visočke piramide.

Suncem ugrijani zmaj, topli jugoistočni vjetar, letenjem između drevnih objekata kotline Fojnice, stječe i pri izlasku širi, ugodan po okolinu, kraljevski dah.

Na srednjovjekovnome amblemu su primijenjena saznanja s vidikovca o mjesječastom rasporedu prastarih objekata i njihovoj svrsi u upravljanju vjetrom. Takva je spoznaja povezala kotlinu s prizorima na stećcima.

Zmijoliko biće sa stećaka, propuh, preveli su u vjetar kotlinom - zmaja, dobročinitelja ugodna daha. Sapnicu, rozetu na stećcima poistovjećivali su sa suncem, i danas to čine.

Brojnost stećaka nudila je srednjovjekovnim vlastodršcima mogućnost njihove kontrolirane, praktične primjene. Samo je tako bilo moguće da pripadnici raznih konfesija svoje pokojnike tijekom stoljeća pokapaju pod već prisutnim atraktivnim, nalik nadgrobnim spomenicima, stećcima, bez osobite potrebe za različitosti, i sigurno uz kontribuciju državnoj blagajni. A onda, kako bi, ako ne u dogovoru s vlašću, Marta uz višednevni dernek premještala stećak preko brda i dolina, ili, kako bi se smjeli urezivati sadržaji unutar reljefnih predstava stećaka, ako ne uz dogovor s vlašću. Kako upotrijebiti enorman broj golih stećaka, ako ih ne iskoristiti za temelje kakvog važnijeg objekta?

Scenom na obelisku inspiriran je grb Kotromanića.

Davorin Vrbančić, diplomirani inženjer strojarstva iz Zagreba, 17.
listopada 2023.

** **Napomena o autorskim pravima:** Za objavljivanje napisa ili njegovog dijela, isključivo u izvornom obliku i uz navođenje izvora - portala Budni Div, linka na izvorni napis te imena i prezimena pisca, potrebno je pišćevo odobrenje, koje možete dobiti upitom na njegov e-mail: davorin.vrbancic@gmail.com*